

เพลงประโคม ประจำกัณฑ์เทศน์มหาชาติ

เรื่อง:
เดชนิ คองอิม [Dejn Gong-im]
รองศาสตราจารย์ประจำคณะดุริยางคศาสตร์
มหาวิทยาลัยกรุงเทพธนบุรี

เพลงหน้าพาทย์ประจำกัณฑ์ ในเทศน์มหาชาติ ๑๓ กัณฑ์ เป็นการทำเพลงประกอบการเทศน์มหาชาติตามแบบของหลวงหรือมหาชาติคำหลวง ดังที่ทราบกันอยู่โดยทั่วไปว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ ทรงเป็นผู้บรรจุเพลงประจำกัณฑ์เทศน์สำหรับให้วงปี่พาทย์ทำประกอบการแสดงเทศน์มหาชาติ ปัจจุบันที่กระทำกันอยู่เป็นปกติ บ้างก็เรียกว่าเพลงประจำกัณฑ์ บ้างก็เรียกว่าเพลงหน้าพาทย์ประจำกัณฑ์ ซึ่งมีเพลงประจำกัณฑ์ ดังนี้

๑. กัณฑ์ที่ ๑ ทศพร ๑๔ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงสาธุการ
๒. กัณฑ์ที่ ๒ หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงดวงพระธาตุ
๓. กัณฑ์ที่ ๓ ทานกัณฑ์ ๒๐๕ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงพญาโคก
๔. กัณฑ์ที่ ๔ วนประเวศน์ ๕๗ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงพระยาเดิน
๕. กัณฑ์ที่ ๕ ชูชก ๗๔ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงเช่นเหล่า
๖. กัณฑ์ที่ ๖ จุลพน ๓๕ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงคุกพาทย์
๗. กัณฑ์ที่ ๗ มหาพน ๘๐ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงเชิดกลอง
๘. กัณฑ์ที่ ๘ กุมาร ๑๐๑ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงโอดเชิดฉิ่ง
๙. กัณฑ์ที่ ๙ มัทรี ๕๐ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงทยอยโอด
๑๐. กัณฑ์ที่ ๑๐ สักกบรรพ ๔๓ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงกลม

๑๑. กัณฑ์ที่ ๑๑ มหาราช ๖๕ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงกราวนอก

๑๒. กัณฑ์ที่ ๑๒ ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงตระนอน

๑๓. กัณฑ์ที่ ๑๓ นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา - เพลงประจำกัณฑ์ คือ เพลงกลองโยน

ดังกล่าวนี้เป็นเพลงประจำกัณฑ์เทศน์มหาชาติที่ทำกันอยู่ได้ดาดั้งเดิมเป็นปกติ แม้ในบางพื้นถิ่นเพลงประจำกัณฑ์ตามที่ได้รับถ่ายทอดต่อ ๆ กันมาอาจจะไม่ตรงกันหรือเหมือนกันในทุกเพลง แต่ก็มีเพลงในส่วนที่คล้ายคลึงกันเกินครึ่งที่ทำได้เหมือน ๆ กัน

สิ่งที่น่าสนใจและควรที่จะนำมาเสนอในที่นี้คือ เรื่องของการกำหนดเพลงประจำกัณฑ์เทศน์มหาชาติที่ปรากฏอยู่ในการบันทึกพระราชกิจประจำวันของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ที่ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้านาย ๑๑ พระองค์ผลัดเปลี่ยนกันจดบันทึกพระราชกิจประจำวัน ซึ่งพระราชกิจประจำวันที่จะยกมาแสดงให้เห็นนี้ พบว่าได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้จัดการแสดงเทศน์มหาชาติขึ้นที่พระราชวังบางปะอิน และมีส่วนที่ที่น่าสนใจที่ผู้จดบันทึกคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ ได้บันทึกลำดับการเทศน์มหาชาติตั้งแต่กัณฑ์ที่ ๑ ถึงกัณฑ์ที่ ๑๓ มีการประโคมเพลงประจำกัณฑ์เทศน์มหาชาติ ดังนี้

“...แผ่นที่ ๖๔ ออกวันเสาร์ ขึ้น ๒ ค่ำ เดือน ๑๒ ขึ้นเฝ้า แล้วจึงโปรดเกล้าฯ ให้สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ไปจุดเทียนที่ศาลา ซึ่งปลูกขึ้นเป็นศาลา ๓ ห้อง ในประธาน เฉลียงรอบตัว ปลูกด้วยไม้ไผ่สำหรับจะมีเทศน์มหาชาติ การนี้พระยามหามุนตรีเป็นผู้จัดการ ครั้นจุดเทียนแล้ว พระดีศวัดกำแพงริมวัดชุมพลนิกายาราม

แขวงบางปอนขึ้นเทศน์คาถาพันธในพระมหาเวสสันดรชาดก เมื่อว่าคาถาจบลงกัณฑ์ใด จึงประโคมพิณพาทย์ มีเพลงตามกัณฑ์นั้น ๆ คือ ประโคมอย่างนี้

ที่ ๑ กัณฑ์ทศพร ๑๙ พระคาถา ประโคมเพลงสาธูการ

ที่ ๒ กัณฑ์ทิมวันต์ ๑๓๔ พระคาถา ประโคมเพลงดวงพระธาตุ

ที่ ๓ กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถา ประโคมเพลงพระยาโคก

ที่ ๔ กัณฑ์วันประเวศ ๕๗ พระคาถา ประโคมเพลงพระยาเดิน

ที่ ๕ กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถา ประโคมเพลงเส้นเกล้า

ที่ ๖ กัณฑ์จุลวัน ๓๕ พระคาถา ประโคมเพลงเชิดกลอง

ที่ ๗ กัณฑ์มหาวัน ๘๐ พระคาถา ประโคมเพลงพิราพร่อน

ที่ ๘ กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา ประโคมเพลงโอดเชิดฉิ่ง

ที่ ๙ กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา ประโคมเพลงโอดทะยอย

ที่ ๑๐ กัณฑ์สักขี ๕๓ พระคาถา ประโคมเพลงกลม

ที่ ๑๑ กัณฑ์มหาพรต ๖๙ พระคาถา ประโคมเพลงกราวนอก

ที่ ๑๒ กัณฑ์กระษัตริย์ ๓๖ พระคาถา ประโคมเพลงตระ

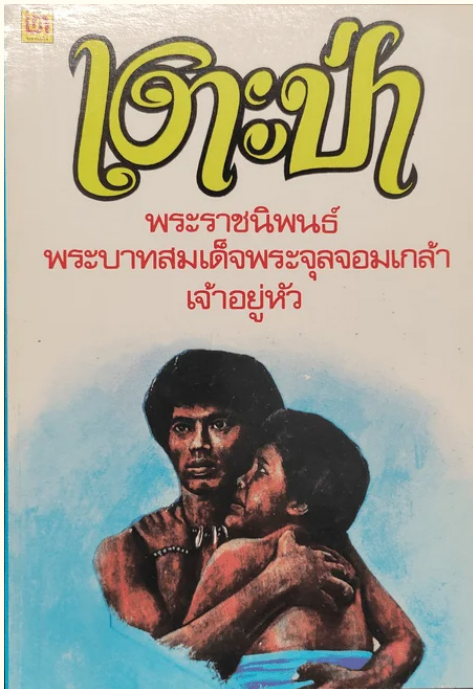
ที่ ๑๓ กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา ประโคมเพลงกลองโยน

ครั้นเวลาเช้าประมาณ ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รับสั่งกับเจ้าพระยาภาณุวงศ์แล้วจึงเสด็จลงทรงเรือพระที่นั่งสำปั้น ข้ามสระไปที่ศาลาที่มีเทศน์ครุหนึ่ง ในที่นั้นเป็นเวลาแดดร้อนจัดนักจึงเสด็จกลับแล้วเสด็จขึ้น พระดิศซึ่งเทศน์คาถาพันธในมหาเวสสันดรชาดกนั้น เทศน์อยู่จนเวลาประมาณบ่าย ๓ โมงเศษจบแล้ว พระองค์เจ้าที่ทรงพระเยาว์จึงถวายของกับเงินเป็นค่ามูลกับปียะราคา ๕ ตำลึง ครั้นเวลาเย็นประมาณ ๕ โมงเศษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์ยัดพระภูษาแดงเสด็จพระราชดำเนินลงเรือพระที่นั่งสุนทรทิพย์อาสน์พร้อมด้วยพระองค์เจ้าเทวัญกรรเชียงที่ ๑ กรมหมื่นนเรศร์กรรเชียงที่ ๒ สมเด็จพระเจ้าฟ้าภาณุรังษีกรรเชียงที่ ๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงกรรเชียงที่ ๔

พระองค์เจ้ากาพย์เป็นผู้ถือท้ายเรือพระที่นั่งนั้น เจ้านายที่ทรงกรรเชียงในเรือพระที่นั่งนั้นทรงเสื้อยัดผ้าทรงพื้นแดง แต่พระองค์เจ้ากาพย์นั้นทรงแต่งเป็นอย่างทหารแล้วจึงแล่นเรือพระที่นั่งออกจากข้างท้ายสระทิศตะวันตก แล่นขึ้นไปอ้อมเกาะบางปอนข้างนอก แล้วกลับเข้าไปในสระทางเดิมเสด็จประทับเรือพระที่นั่งปีกนกกำเล็ก ซึ่งจอดอยู่ที่บันไดตรงสนามหน้าหน้าพระที่นั่งไอศวรรยทิพย์อาสน์...” (สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช, ๒๔๖๖, เล่ม ๑ หน้า ๖๑)

ในการบันทึกพระราชกิจรายวันที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวให้พระบรมวงศ์ทรงจดบันทึกนั้น พระราชกิจรายวันฉบับนี้ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าภาณุรังษีสว่างวงศ์ กรมพระยาภาณุพันธุวงศ์วรเดช เป็นผู้บันทึก เพลงที่พิพาทย์ประโคมหลังจบการแสดงพระธรรมเทศนามหาชาติในแต่ละกัณฑ์ มีสิ่งที่ชวนสนใจอย่างยิ่ง คือ รายชื่อเพลงประจำกัณฑ์เทศน์ กัณฑ์จุลพนกับกัณฑ์มหาพน น่าจะมีทำเฉพาะแต่ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวเท่านั้น เพราะในสมัยรัชกาลอื่นจนถึงปัจจุบันมิได้มีหลักฐานว่าประโคมด้วยเพลงเชิดกลอง ในกัณฑ์จุลพน และประโคมเพลงพิราพร่อน (พิราพรอน) ในกัณฑ์มหาพน จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจติดตามว่า ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๕ ทรงมีพระราชนิพนธ์ที่จะบรรจุเพลงพิราพรอนเข้าประกอบทั้งพิธีกรรมและประกอบการแสดง

ในส่วนของการแสดง ได้ทรงบรรจุเพลงพิราพรอนไว้ในบทละครเรื่องเงาะป่าที่ทรงพระราชนิพนธ์ขึ้น อาจจะได้ยังไม่ได้ลงโรงเล่น ซึ่งมีบทพระราชนิพนธ์ดังนี้

“...ทบท

แต่เห็นลำหับสาวน้อย
เงาะตองยิบผู้ใหญ่เป็นบิดา
ให้ละห้อยสร้อยสร้อยกำสรวล
ทำไฉนจะได้สมภิรมย์รัก
บิตรมารดาก็ปราณี
อกเอ๋ยจะคิดประการใด
จะโจนหน้าผาใหญ่ให้ตายเสีย
คิดพลางทางเทวษแสนทวี

ฯ ๘ คำ ฯ โอด

ลูกนางฮอยเงาะเส่นหา
ร่วมครรภากับไม้ไผ่ไฉนนัก
คร่ำครวญวิตกเพียงอกหัก
ด้วยประจักษ์ว่าชเนาเขาขอไว้
ทำท่วงทีเหมือนหนึ่งจะให้
แม้มันมิได้ไม่อยู่ไยดี
ไม่มีเมียอื่นเลยจนเป็นผี
ตั้งอัคคีจ่อใจไม่วายวัน

ร้าย

ครั้นค่อยเสื่อมคลายวายเทวษ
จึงออกจากทับฉับพลัน

ฯ ๒ คำ ฯ พิราพรอน หรือ กราวใน...”

พอสุริเยศเรืองรองแสงฉัน
ตัดต้นไปในอริญาท

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, เงาะป่า, หน้า ๒๔)

ในส่วนของท่านองเพลงพิราพรอนและเพลงรอน ได้บันทึกทำนองด้วยโน้ตสากลในระบบ Transcription และลงไว้ในบทความของเดือนกรกฎาคมและสิงหาคม ๒๕๖๘ ตามลำดับแล้ว ในที่นี้จะได้นำเพลงรัวคูกพาทย์ ที่เป็นเพลงประจำกัณฑ์เทศน์มหาชาติกัณฑ์จุลพนในปัจจุบัน ด้วยโน้ตสากลทำนองข้องวงใหญ่ และตะโพน กลองทัด ในระบบ Transcription ดังนี้

คุกพาทย์

ข้องวงใหญ่

ตะโพน

กลองทัด

ฉิ่ง

The musical score is presented in five systems. Each system consists of a vocal line (top staff) and four instrumental parts (bottom staves). The instruments are labeled as follows: ข้องวงใหญ่ (top staff), ตะโพน (second staff), กลองทัด (third staff), and ฉิ่ง (bottom staff). The score includes various musical notations, including treble and bass clefs, notes, rests, and triplets. The key signature is one sharp (F#), and the time signature is 4/4. The score is written in Thai notation.

การสืบทอดในเรื่องของทำนองเพลงองค์พระพิราพเต็มองค์ เพลงพิราพรอน เพลงรอน ปรากฏดังที่กล่าวแล้ว ๓ ฉบับ ทั้งเป็นเพลงที่ใช้ทำประกอบพิธีกรรมและประกอบการแสดง สำหรับดุริยางคศิลป์และนาฏศิลป์ไทยได้ให้ความเคารพยำเกรงด้วยเป็นเพลงที่มีความสำคัญ สูงสุด ทั้งในส่วนที่สัมพันธ์กับคติความเชื่อทุกมิติ ตั้งแต่การเรียน การสืบทอด โอกาสการนำไป ใช้ในกาลต่าง ๆ โดยเฉพาะการถ่ายทอดจากบุคคลสู่บุคคล จากครูสู่ศิษย์ มีแบบแผนที่โบราณ จารยได้กำหนดไว้อย่างแยบยลและครบกระบวนการ ผู้ที่จะศึกษาสืบทอดรักษาในบทเพลงนี้จึง ต้องมีความระมัดระวังให้จงดี จึงจะเกิดความเป็นสิริมงคลแก่ตน เปรียบเสมือนมีสิ่งมงคลสถิต สถาพรกับตนตลอดทุกคำเช้า ดังนี้แล้ว

The 27th 2026
OSAKA International Music Competition

รอบคัดเลือกประเทศไทย
Bangkok Regional Round

Wednesday 1st – Sunday 5th July, 2026

College of Music, Mahidol University, Thailand

MACM Hall
Music Auditorium
College of Music, Mahidol University